

Žemėlapiai, keitę istoriją: pristatoma unikali studija apie Mažosios Lietuvos kelią į Lietuvą

Pristatome Algirdo Antano Gliožaičio 2026 metais išleistą knygą „Klaipėdos krašto, Mažosios (Prūsų) Lietuvos dalies, prisijungimas prie Lietuvos Respublikos (1918-1923 m.)“, skirtą Klaipėdos krašto, Mažosios (Prūsų) Lietuvos dalies, istorijai įamžinti. Studijoje, kaip ją vadina autorius, meistriškai pateikiama lietuvininkų visuomeninė ir politinė veikla XIX-XX amžių dokumentuose ir to laikotarpio atlasuose, žemėlapiuose, vaizduojančiuose Mažąją (Prūsų) Lietuvą ir Klaipėdos kraštą kaip jos dalį. Šios knygos pasirodymas yra reikšmingas įvykis Lietuvos visuomenei, politikams, kartografams, istorikams, Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus tyrinėtojams, Karaliaučiaus krašto gyventojams, lietuvininkams ir visiems, kurie neabejingi Mažosios (Prūsų) Lietuvos istorijai ir kultūrai.

Tomas Duksa

Autorius – žymus lietuvių inžinierius geodezininkas, kartografas, istorikas. VGTU mokslo žurnalas „Geodezija ir kartografija“ ir kiti leidiniai yra paskelbę daugelį jo mokslinių straipsnių. Mažosios Lietuvos tyrinėtojo ir žinovo Algirdo Antano Gliožaičio knyga (studija) yra neįkainojamas darbas, prie kurio autorius įtemptai dirbo pastaruosius metus. Ši knyga – tai Mažosios Lietuvos reikalų tarybos nario, darbštaus ir talentingo mokslininko nuopelnas tyrinėjant Mažosios (Prūsų) Lietuvos, ypač Klaipėdos krašto, istoriją istoriniu požiūriu permainingu laikotarpiu. Kartu ji yra 2013 metais išleistos jo monumentalios monografijos „Mažosios Lietuvos žemė XVIII-XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose“ tęsinys.

Į šį leidinį kruopščiai ir apgalvotai atrinkti įvairių šalių šaltiniai, aktualūs archyviniai dokumentai, unikalios fotografijos, istoriniai žemėlapiai, to meto spaudos publikacijos ir kita intriguojanti bei įdomi iliustracinė medžiaga, kurioje atsispindi Klaipėdos krašto, Mažosios (Prūsų) Lietuvos dalies, raida nuo XIX amžiaus pabaigos iki mūsų dienų.

Studijoje pateiktuose atlasuose matome žemėlapių fragmentus, atskirų valstybių sudarytus žemėlapius. Lietuvininkų gyvenamoji teritorija įvairiomis kalbomis pažymėta Mažosios Lietuvos, Prūsų Lietuvos vardais. Prūsijos žemėlapiuose tas kraštas dar vadinamas ir Lietuvos provincija. Klaipėdos kraštas 1920 m. įvardijamas kaip Klaipėdos teritorija (angl. *Memel Territory*) arba Tautų Lygos teritorija (angl. *League of Nations Territory*). Mažoji Lietuva žemėlapiuose suskirstyta į dvi dalis. Tai Klaipėdos kraštas (angl. *Memel Territory*) ir Rytų Prūsijos šiaurinė dalis su Mažosios Lietuvos teritorija (vok. *Klein Litauen*) arba Prūsų Lietuva (vok. *Preussisch Litauen*, angl. *Prussian Lithuania*). Šie užrašai žemėlapiuose žymi lietuvių vakarines etnines žemes.

Žemėlapių fragmentas iš Vokietijos kartografo, istoriko, karininko ir pedagogo dr. K. Sprunerio (Dr. Karl von Spruner) istorinio atlaso (vok. K. v. Spruners histor. Atlas) 1846–1851 m. – vieno garsiausių XIX a. istorinės kartografijos šedevrų.

Mažąją Lietuvą žymi užrašas „Klein Litthauen“.

Studijoje analizuojama lietuvininkų, reikalavusių prijungti Mažąją (Prūsų) Lietuvą prie atkurtos Lietuvos valstybės, 1918–1922 m. politinė veikla ir 1923 m. vykęs lietuvių tautinis sukilimas, sudaręs sąlygas Klaipėdos kraštui prisijungti prie Lietuvos valstybės. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Europoje vyko ryškios politinės permainos, įgalinusios atkurti prarastą valstybės nepriklausomybę. Valstybingumo neturėjusioms tautoms sudarytos sąlygos jį sukurti. Lietuvininkų politiniai siekiai išsiplėtė. Jie nedvejodami reikalavo atskirti Mažąją (Prūsų) Lietuvą nuo Vokietijos ir ją priglausti prie valstybingumą atkūrusios Lietuvos valstybės.

Dokumentai ir faktai liudija, kad Mažosios (Prūsų) Lietuvos prisiglaudimą (prisijungimą) prie atkurtos Lietuvos valstybės lietuvininkų politikai pradėjo 1918 m. su devizu: „Viena giminė, viena kalba, viena žemė, viena valdžia!“ Studijoje vartojami lietuvininkų dokumentų ir raštų žodžiai *atvadavimas* ir *prisiglaudimas*, nes jie tiksliai apibūdina to meto lietuvininkų nuotaiką, būseną ir siekius. Šiuo laikotarpiu didelę įtaką Mažojoje (Prūsų) Lietuvoje vykusiems procesams turėjo Ambasadorių konferencija – Antantės aukščiausiosios tarybos nutarimu sudarytas vykdomasis organas, veikęs Paryžiuje 1919–1931 m. ir turėjęs prižiūrėti Versalio taikos sutarties nuostatų įgyvendinimą.

Kaip teigia knygos autorius, išlikę šaltiniai ir kita informacija įtikinamai liudija apie Mažojoje (Prūsų) Lietuvoje 1918–1923 m. vykusį lietuvininkų tautinį sąjūdį, kurį rėmė Lietuvos ir JAV lietuviai ir kuris 1923 m. Klaipėdos krašte peraugo į ginkluotą lietuvių tautinį sukilimą. Lietuvininkų tautinio sąjūdžio tikslas buvo prisiglausti (prisijungti) prie atkurtos Lietuvos valstybės ir taip išvengti visiško nutautinimo, Mažosios (Prūsų) Lietuvos sunaikinimo. Išlikę dokumentai liudija, kad tik visos lietuvių tautos sutelktomis pastangomis Klaipėdos krašte pavyko tai pasiekti. Studijoje analizuojami reikšmingesni lietuvininkų tautinio sąjūdžio Mažojoje (Prūsų) Lietuvoje ir ginkluoto lietuvių tautinio sukilimo Klaipėdos krašte veiksmai bei Vokietijos ir kitų kaimyninių valstybių reakcija į juos. 1924 m. gegužės 8 d. Ambasadorių konferencija pasirašė Klaipėdos krašto konvenciją, kuria Lietuvai autonomijos teisėmis buvo perduotas Klaipėdos kraštas.

Rašant studiją naudotasi Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA), Lietuvos ypatingojo archyvo Lietuvos SSR komunistų partijos (LKP) dokumentų skyriuje (LYA LKP DS), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių

skyriuje (LMAVB RS), Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje ir Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje saugomais dokumentais, taip pat aprašomų įvykių dalyvių prisiminimais, publikuotais Lietuvos Respublikos, Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) ir Kanados lietuviškoje spaudoje.

Knygos viršelis ir tekstas jo antroje pusėje leidžia manyti, kad knyga bus intriguojanti, o jos siužetas bus įdomus įvairaus amžiaus skaitytojams. Studija yra lengvai skaitoma, autoriaus rašymo (citavimo) stilius patrauklus ir išlaiko skaitytojo dėmesį. Knygos apimtis – 352 puslapiai, naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas – 216 pozicijų, iliustracijų sąrašas – 84 pozicijos, pateiktų lentelių sąrašas – 14 pozicijų. Knygos gale pateikiamas asmenvardžių sąrašas užima 17 puslapių. Knyga susideda iš dviejų dalių: pagrindinės dalies tekstas skaidomas į pratarinę, įvadą ir 4 skyrius. Antrąją knygos dalį sudaro priedai. Studija prasideda santrumpų suvestine (59 pozicijos) ir pratarine. Joje glaustai aprašomos svarbiausios lietuvininkų visuomeninių ir politinių organizacijų kūrimosi ištakos.

Algirdas Antanas Gliožaitis
**Klaipėdos krašto, Mažosios (Prūsų)
Lietuvos dalies, prisijungimas prie
Lietuvos Respublikos (1918–1923 m.)**

Knygos viršelis

Knygos įvade apžvelgiama lietuvininkų visuomeninė ir politinė veikla XIX amžiuje iki Vokietijos reicho įkūrimo (1871 m.) ir po jo, lietuvininkų visuomeninė ir politinė veikla XX a. pradžioje (iki 1914 m.) bei lietuvių veikla Pirmojo pasaulinio karo metu.

Pirmajame knygos skyriuje dėmesys skiriamas lietuvių tikslams ir veiksams po Pirmojo pasaulinio karo (1918–1919 m.). Jame aptariama Mažosios (Prūsų) Lietuvos prisijungimo prie Lietuvos valstybės *de jure* pradžia, Klaipėdos krašto administravimas 1919 metais, lietuvių veiksmai Versalio taikos konferencijoje ir jos sprendimas dėl Mažosios (Prūsų) Lietuvos.

Antrajame knygos skyriuje pasakojama apie prancūzmetį Klaipėdos krašte (1920–1922 m.), vyriausiojo komisaro gen. D. J. Odry valdymą 1920 m., vyriausiojo komisaro G. J. Petisnė valdymą (1921–1922 m.) bei vokiečių ir lietuvių to laikotarpio veiksmus.

Trečiajame knygos skyriuje kalbama apie Klaipėdos krašto prisijungimą prie Lietuvos Respublikos *de facto* 1923 m. Jame aptariama lietuvių veikla atvaduojant kraštą ir Ambasadorių konferencijos reakcija: krašto valdymo perėmimas iki sausio 15 d. ir po šios datos, krašto savanorių kariuomenės kūrimasis ir veiksmai iki sausio 15 d. paliaubų ir po jų su Prancūzijos įgula, Ambasadorių konferencijos veikla ir sprendimai dėl Klaipėdos krašto suverenumo.

Ketvirtajame knygos skyriuje aptariami kaimyninių valstybių – Lenkijos, Vokietijos, Sovietų Rusijos – tikslai Klaipėdos krašte.

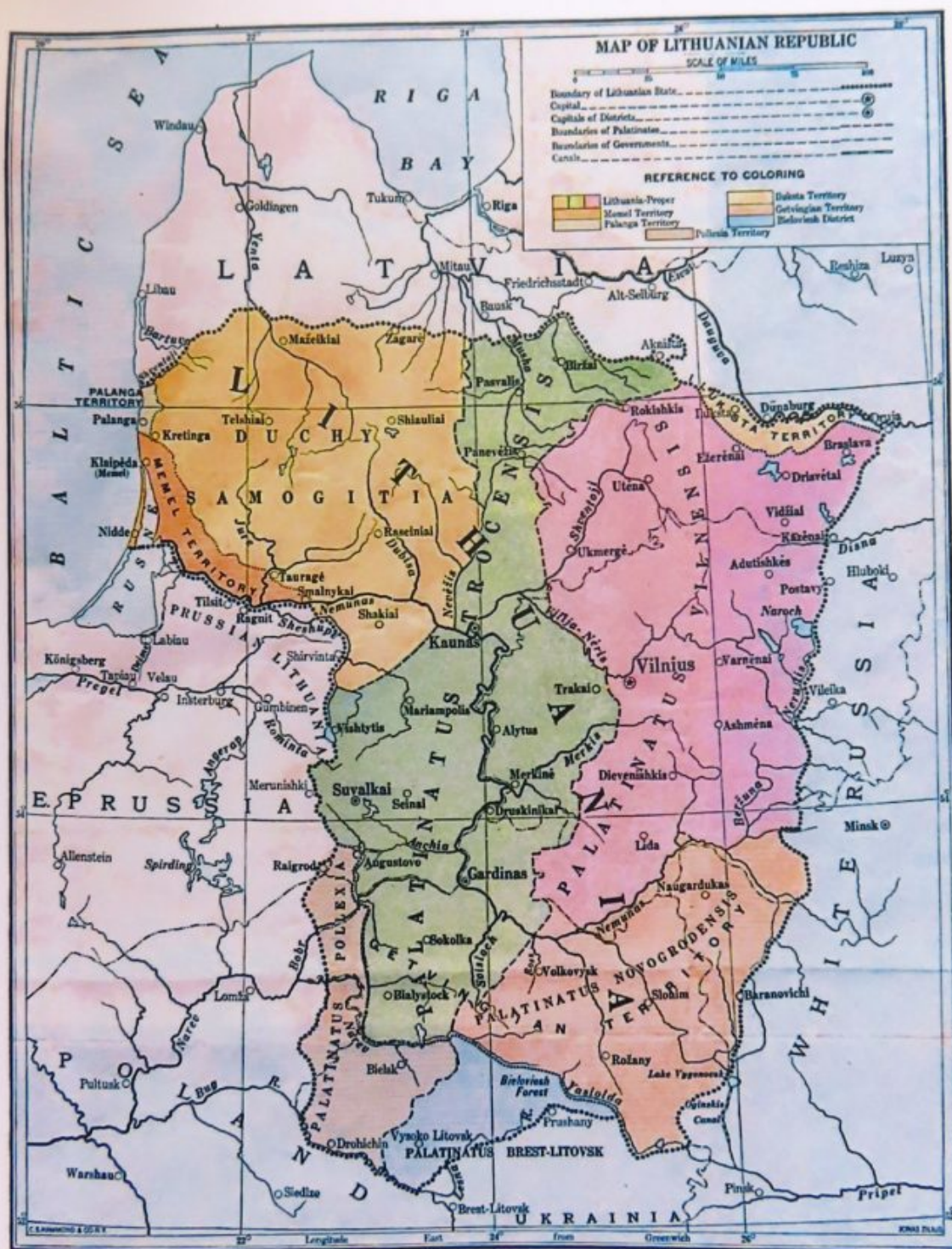
Lenkijos vyriausybė ieškojo išėjimo prie Baltijos jūros ir siekė įsitvirtinti Klaipėdos uoste. Be to, Ambasadorių konferencija 1923 m. vasario 3 d. priėmė sprendimą 1920 m. lapkritį nustatytą tarp Lietuvos ir Lenkijos 6 km pločio neutralią zoną padalyti ir taip ją pakeisti tarpvalstybine sienos linija bei pripažinti Vilniaus kraštą Lenkijai. Išskirtinių sąlygų Klaipėdos uoste Lenkija neatsisakė ir po 1924 m. pasirašyto Klaipėdos krašto statuto reikalavo, kad jos būtų vis reikšmingesnės.

Vokietijos nacionalsocialistų idėjos buvo artimos Klaipėdos krašto vokiečiams. Veimaro Respublikos politikai ne visiems Klaipėdos krašto vokiečių veiksams pritarė. Dokumentai ir 1923 m. ginkluoto lietuvių tautinio sukilimo eiga Klaipėdos krašte patvirtina, kad Vokietija apginklavo lietuvius ir įsakė vietos vokiečiams

netrukdyti lietuvininkų veiksams. Tai jie ir darė. Tokius veiksmus sąlygojo tuo metu tarp Vokietijos ir Prancūzijos prasidėjęs konfliktas dėl reparacijų bei kiti politiniai įvykiai.

Įvertinusi gaunamą informaciją apie Klaipėdos kraštą, Sovietų Rusijos vyriausybė siuntė notas Ambasadorių konferencijai. Ji siekė, kad Klaipėdos kraštas nebūtų valdomas Lenkijos arba Santarvės, taip pat kad nebūtų prijungtas prie Lietuvos Respublikos. Sovietų Rusija reiškė nepasitenkinimą, kad Ambasadorių konferencija ją ignoravo sprendžiant Klaipėdos krašto klausimą, o Lenkija buvo tarp priimančių sprendimus ir aktyviai reiškėsi. Laisvo Klaipėdos krašto statusas Sovietų Rusijai buvo tinkamiausias. Vis tik 1922 m. pabaigoje ir 1923 m. pradžioje Sovietų Rusija ir Vokietija, siekdamos blokuoti Santarvės ir Lenkijos išsigalėjimą Klaipėdos krašte, neturėjo kitos išeities, kaip tik pritarti lietuvininkų ir Lietuvos Respublikos veiksams.

Knygos pirmoji dalis baigiama jos apibendrinimu lietuvių ir anglų kalbomis. Knygos priedai, kurių apimtis 84 psl., – tai antroji knygos (studijos) dalis. Joje pateikta svarbi informacija (tekstų, atlasų fragmentų, žemėlapių, nuotraukų, įvairių lentelių, archyvinių dokumentų pavidalu), papildanti pirmąją knygos dalį. Prieduose gana išsamiai nagrinėjami šie klausimai: Mažoji Lietuva 1576 m. Prūsijos žemėlapyje; lietuvininkų visuomeninė ir politinė veikla iki Pirmojo pasaulinio karo (1914 m.); etninė Lietuva ir Klaipėdos kraštas žemėlapiuose, sudarytuose iki 1924 metų (tai žemėlapiai, kurie sudaryti iki Pirmojo pasaulinio karo 1914 m., Versalio taikos konferencijos metu (1914–1920 m.) ir po jos (1920–1923 m.); klaipėdiškiai (vok. *Memelländer*) – Klaipėdos krašto gyventojai ir jų tautinės sudėties kaita 1920–1939 m.; Tilžės pareiškimas (Aktas) ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1922 m., 1928 m.); Jaltos ir Potsdamo konferencijos bei įvykiai po jų 1945 m.; Šaltojo karo laikotarpio pradžia (1946 m., 1947 m.); SSRS ir RSFSR veiksmai Mažojoje (Prūsų) Lietuvoje (1945–1991 m.); lietuvininkų politikų veiksmai dėl Tilžės pareiškimo (Akto) reikalavimų įgyvendinimo (1988–2000 m.).

72 pav. J. Žiliaus-Jonilos 1920 m. sudarytas žemėlapis „Map of Lithuanian Republic“. Mažąją Lietuvą žymi užrašai Prussian Lithuania ir Memel territory.

J. Žiliaus-Jonilos 1920 m. sudaryto žemėlapiu „Map of Lithuanian Republic“ fragmentas. Mažąją Lietuvą žymi užrašai Prussian Lithuania ir Memel Territory. (Paiškinimas: tekstas prie J. Žiliaus žemėlapiu fragmento pateiktas didesniu

šriftu dėl geresnio užrašų Prussian Lithuania ir Memel Territory skaitomumo).

Ši knyga (studija) padės besidomintiems daug geriau suprasti to meto dinamiškus įvykius, įvairius politinius procesus ir išsakytą autoriaus poziciją šiame moksliniame darbe dėl Klaipėdos krašto, Mažosios (Prūsų) Lietuvos dalies, prisijungimo prie Lietuvos Respublikos. Autorius teigia: „Minint Klaipėdos krašto atvadavimo ir prisijungimo prie Lietuvos Respublikos 90-metį ir 100-metį, padaugėjo publikacijų apie to meto įvykius. Deja, jų vertinimai išlieka prieštaringi. Dėmesys skiriamas tik Lietuvos Respublikos nepriekaištingai 1923 m. Klaipėdos krašte atliktų veiksmų analizei. Ieškoma ir galimai neteisėtų jos veiksmų bei tuos spėjamus veiksmus bandoma paryškinti. Nagrinėjant ir vertinant 1923 m. įvykius Klaipėdos krašte, Prūsų Lietuvos Tautinės Tarybos 1918 m. lapkričio 30 d. priimtas Tilžės Pareiškimas (Aktas) yra ignoruojamas ir nutylimas. Nenorima pripažinti, kad jis yra pirmas ir vienas iš svarbiausių Klaipėdos krašto prisiglaudimo (prisijungimo) prie Lietuvos Respublikos dokumentų. Taigi, nepaisant išlikusių dokumentų, to meto įvykiuose dalyvavusiųjų liudijimų, valstybingumą atkūrusioje Lietuvos Respublikoje dar ir dabar neįstengiamo suvokti, kas tada įvyko: lietuvių sukilimas ar njeгова imitacija, lietuvininkai siekė prisiglausti prie Lietuvos Respublikos ar buvo kitaip prijungti. Prisiminkime, kad XX a. pradžioje Europoje vyko intensyvūs ir sudėtingi politiniai procesai. Tad manome, kad Klaipėdos krašto atvadavimą ir prisijungimą prie Lietuvos Respublikos tikslinga analizuoti kartu su visos lietuvių tautos to laikotarpio politine veikla, o ne kaip izoliuotą kelių savaičių ginkluoto lietuvių tautinio sukilimo veiksmą, kai kurių Vakarų Europos didžiųjų šalių manymu, „apgynusį“ jų autoritetą. Išlikę dokumentai ir faktai nenuginčijamai tvirtina apie Mažosios (Prūsų) Lietuvos lietuvininkų jau daugiau kaip 100 metų besitęsiančią kovą dėl prisiglaudimo (prisijungimo) prie Lietuvos valstybės.“

Knygos autorius, paskyręs savo gyvenimą Mažosios Lietuvos istorijai, žavi mus šia išsamia studija. Algirdo Antano Gliožaičio knyga yra palankiai vertinama ir susijusi su Klaipėdos krašto atvadavimo ir prisijungimo prie Lietuvos Respublikos 100-mečio sukaktimi. Ypač svarbu, kad ši studija aktuali ir šiandien. Ji turėtų paskatinti Lietuvos skaitytojų ir užsienyje gyvenančių lietuvių norą gilintis į Klaipėdos krašte ir Mažojoje (Prūsų) Lietuvoje vykusią įvykių gausą, politinius procesus, o tai ir yra didžiausias šios knygos nuopelnas. Tikimės, kad jis, vienas iš Mažosios Lietuvos enciklopedijos autorių, rašantis Mažosios Lietuvos, ypač Klaipėdos krašto istorijos klausimais, vėl pradžiugins skaitytojus savo naujais

straipsniais ir knygomis.